

A FORRÁSOK; FAJTÁIK ÉS FEJLŐDÉSÜK

Bob McKee

Birminghemi Műszaki Egyetem, Anglia

Akármilyen megközelítésben szólnunk is arról az "üzletről", amelyben a könyvtárosok érdekeltek – legyen az a dokumentumok elérhetősége, az információ szolgáltatása vagy a kulturális értékek közvetítése –, a könyvtárak elsődleges feladata továbbra is az információforrásokhoz való hozzáférés biztosítása marad.

A hallgatónak ismerniük kell a források sajátosságait és kezelésüket, de ezeknek a forrásoknak a használatát is ismerniük kell. A forrásismeret nem választható el a használók és a használat ismeretétől.

Ebből következik, hogy a források sajátosságainak tanulmányozásakor figyelmünket nem szabad a technikai fejlődésre korlátozni (nyomdászat, könyvelőállítás, számítógépes információközvetítés stb.), hanem ki kell terjeszteni a társadalmi-kulturális környezetre és összefüggésekre is. Például a technika fejlődését be lehet mutatni a szóbeli formáról az írásos közlésmódra, ill. a nyomtatásra, arról az audiovizuális, ill. tömegtájékoztatósi formára, arról pedig az elektronikus-interaktív forrásokra való átmenet történelmi folyamataként (a kommunikációs technika három "hulláma"). Fontos, hogy ezeket a technikai változásokat összefüggésbe hozzuk a társadalmi-kulturális változásokkal: a tárgyiasult formában megjelenő feljegyzések hatása a társadalmi fejlődésre, a tömegtájékoztatósi eszközök hatása a politikai befolyásolásra, az ideológia terjesztésére és a hegemonia erősödésére, az elektronikus interakció hatása a világ társadalmára. (A "globális falu" McLuhan koncepciójára a legjobb példa az 1985. évi "Élő Segély" [Live Aid] akció, amikor is a Londonban, Philadelphióban és Moszkvában egyidejűleg megrendezett és az egész világon élőben sugárzott koncertek az afrikai éhezők megsegítését világszerte ösztönözték.)

A forrásismeret ugyanígy olyan tájékoztatáspolitikai kérdésektől sem választható el, mint pl. a szellemi alkotás tulajdonjoga (szerzői jog), az adatvédelem vagy az országok közötti adatáramlás stb. A számítógépes online forrásokat tekintve például felvetődik, hogy az online források használatáért kell-e, szabad-e térítést szedni, ami voltaképp politikai kérdés.

A források kezelése egy sor olyan területet érint, amelyek általában a könyvtári tevékenységek "magjának" számítanak: válogatás és beszerzés; állomány-szervezés (osztályozás, az állomány elrendezése a polcokon stb.); s – az archivális funkcióval rendelkező könyvtárakban – a dokumentumok konzerválása és védelme. Itt is lehetetlen elválasztani a lényegében technikai tevékenységet a politikai jellegű döntésektől, a használói igényektől és a kezelési-szervezési megfontolásoktól. Az Egyesült Királyságban jelenleg vita folyik az ideológiának a válogatási elvekre gyakorolt befolyásáról, ami azt jelenti, hogy a könyvtárosoknak nagy gondot kell fordítaniuk bizonyos művek beszerzésére, ill. elutasítására vonatkozó döntéseik megindoklására. Az állomány-szervezést szoros kapcsolatba kell hozni az olvasók igényeivel és használati szokásaival (ezt példázza a csoportosított állományelrendezésre való átterés néhány közművelődési könyvtárban). Az állományvédelemben követett politika a könyvtár szerepével és céljával kapcsolatos vezetési megfontolásokat, valamint a pénzforrások szétosztásában érvényesített sorrendiséget érinti.

Az állománykezeléssel kapcsolatban még két kérdéstről kell szólni. Először: mostanában sok gyűjtemény többféle dokumentumtípust foglal magában. A dokumentumok igen különböző formában látnak napvilágot (nyomtatott, audiovizuális, elektro-

nikus), az audiovizuális dokumentumok uralkodó szerepet játszanak a népszerű kultúra közvetítésében, s jelentőségük a “magas” kultúra és a “komoly” tudás terjesztésében is egyre nő, s a könyvtárak a mikroformákban és az optikai lemezben az eredeti dokumentumok helyettesítőit látják

— az eredeti példányok védelme, a raktár miniatürizálása és a ritka dokumentumokhoz való jobb hozzáférés érdekében. Mindezeket a fejleményeket figyelembe véve, vajon nem vagyunk-e a könyvtárosképzésben az állománykezelés oktatása során túlságosan elfogultak a nyomtatott források javára?

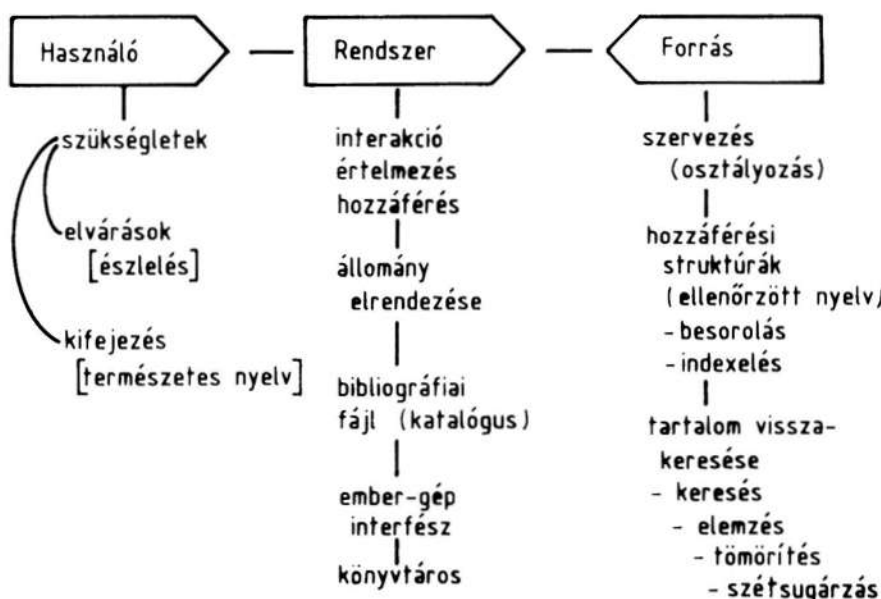
Másodsor: sok lényeges forrásra nem terjed ki a bibliográfiai ellenőrzés. Hogy példával éljek: azok között a források között, amelyeket ennek az előadásnak a megírása során felhasználtam, voltak másokkal folytatott beszélgetések, különféle papírszettekkel lefirkantott feljegyzések (kidolgozandó ötletek), egy sor nem publikált dokumentum, köztük előadásvázlatok, belső jelentések és vitaanyagok. A

döntéshozók, ill. értelmiségiek számára elsődleges fontosságú ismeretek nagy része kívül esik a szervezett bibliográfiai ellenőrzés illetékességén (nemcsak nemzetközi, de országos viszonylatban is). Ha egyáltalán számba veszik őket, akkor ez csak helyi, esetleges és egyedi nyilvántartások révén történik.

A könyvtárosképzés hajlamos rá, hogy a bibliográfiai ellenőrzés körébe eső dokumentumtípusokra koncentráljon. Az Egyesült Királyságban — és még inkább az Egyesült Államokban — “információke-

zelést” vagy “információs források kezelése” (Information Management, Information Resources Management) elnevezésű kurzusokat is indítanak, amelyek strukturálatlan, de nem kevésbé fontos forrásokból áramló információk hatékony kezelésével foglalkoznak.

A források használata feltételezi a használók, a rendszerek és a források közötti komplex kölcsönhatás mindegyik elemének tanulmányozását (1. ábra). Érdeemes néhány szempontra külön is felhívni a figyelmet: az interperszonális adottságok, ill. a szakmai hozzáférés fontossága a könyvtáros és az olvasó közötti sikeres interakció létrejöttében; a releváns tartalomhoz — nem egyszerűen a teljes dokumentumokhoz — való hozzáférés biztosításának fontossága (a hozzáférési struktúráknak — különösen a felsőoktatási és a szakkönyvtárakban — túl kell menniük a címlapon); a források használatának tanulmányozása egy dinamikus folyamatnak a tanulmányozását jelenti, ami magában foglalja az információszükséglet elemzését (a potenciális használók felmérése), a tájékozódási szokásoknak és — fontos! — annak vizsgálatát, hogy a potenciális olvasótáboron belül miért nem használják a könyvtárat (piackutatási megközelítés); végezetül: a nyelvészet szerepe a használói igényben kifejezésre jutó természetes nyelvi kifejezések és a könyvtári rendszerek ellenőrzött szókészlete közötti “interfész” strukturálásában. A használó és a rendszer közötti “emberi interfész” rendkívül érdekes terület, ahol nyelvészek, könyvtárosok és műszaki szakemberek folytathatnak közösen gyümölcsöző kutatásokat.

1. ábra

Ugyancsak meg kell vizsgálni az új technikának (számítástechnikai, telekommunikáció) a forrás fogalmára gyakorolt hatását. A forrás hagyományosan egy fizikailag megkülönböztethető önálló, egyedi bibliográfiai egység (könyv, folyóiratszám, magnókazetta, videokazetta stb.). Az elektronikus publikálás azonban egy új tartalom közvetítését, nem pedig egy új ipari termék átnyújtását jelenti. Egy könyv új kiadása fizikailag helyettesíti a régit, míg a képernyőn való szerkesztéskor új tartalom kerül a régi helyére, miközben a fizikai hordozó (a terminál) változatlan marad. Ennek fontos kihatásai vannak a bibliográfiai ellenőrzésre, a törlendő anyag archiválására, valamint a könyvtári szolgáltatások jellegére. A dokumentum fizikai lelőhelye és a könyvtár épületének holléte lényegtelené válik. Többé nem a lelőhelyen, hanem egy elektronikus hálózaton keresztül az információforráshoz való hozzáférése van a hangsúly.

Ezeknek a témaköröknek az oktatása az elmélet és gyakorlat sajátos elegyítését követeli meg. A források jellegének, kezelésének és használatának tanulmányozása mindinkább a "munka révén való tanulás" kérdésévé válik. Hogy ez eredményes legyen, az oktatást "éles" körülmények közé kell telepíteni (valóságos könyvtár, meghatározott szakterület és olvasói kör – ahogy ezt a Veszprémi Vegyipari Egyetem könyvtárában is láttuk).

Az Egyesült Királyságban háromféleképpen fejlődik ez a gyakorlat. Először is a forrásoknak a képzési idő alatti használata révén (ha a hallgató szemináriumi dolgozatot készít, minden bizonnyal a LISA adatbázisában végzett online irodalomkutatással kezdi). Másodsor: olyan feladatokkal, amelyeket kifejezetten bizonyos források, ill. indexelő-visszakereső rendszerek használatában való jártasságuk elmélyítése céljából terveztünk (legyen az bizonyos forrásokat feldolgozó speciális munkafüzet

vagy katalogizáló feladatok sora, vagy egy kisebb adatbázis vagy teaurusz felépítésének feladata stb.). Harmadszor: egy könyvtárban vagy tájékoztatói intézményben eltöltendő szakmai gyakorlaton. Ennek lebonyolítására számos megoldás alakult ki: egy bizonyos időszakban a hallgatók hetenként egy napot munkahelyen töltenek, vagy néhány hetet egyfolytában dolgoznak, de a legkidolgozottabb a Birminghami Műszaki Egyetemen (City of Birmingham Polytechnic) kifejlesztett megoldás. Itt a könyvtári-informatikai képzés négy évig tart (az Egyesült Királyságban a felsőfokú könyvtárosképzés átlagos időtartama 3 év), s a harmadik évet teljes egészében egy meghatározott munkahelyen töltik a hallgatók. A fogadó könyvtárat vagy információs szervezetet a tanszék gondos vizsgálatnak veti alá, hogy megbizonyosodjék, a szakmai gyakorlatát ott töltő hallgató kellően széles körű képzést és munkatapasztalatot kap-e. A hallgató munkáját közvetlenül irányítja a munkaadó és a tanszéken egy megbízott oktató. A lényeg az, hogy a hallgató egy teljes esztendőig távol van a főiskolai környezettől – gyakran az ország másik részén –, s valóságos, fizetett munkát végez. Ez a kombináció, amelyben két év tanulást egy év munka követ, a negyedik év pedig alkalmat ad az elmélet és a gyakorlat szintézisére, olyan szakembereket produkál, akik az elmélyült elméleti tudás mellett nagy gyakorlati jártasságra és reális munkatapasztalatokra tettek szert a használók és a források tekintetében.

A forrásoknak és használatuknak a tanulmányozása talán a könyvtárosképzés tantervének minden egyéb részénél jobban illusztrálja az oktatás, a kutatás és a gyakorlati munka összekapcsolásának szükségességét a célból, hogy a megkívánt képzettséggel, jártassággal és személyes kvalitásokkal rendelkező szakembereket bocsássák ki.

Fordította: Mándy Gábor

McKEE, B.: A források; fajtáik és fejlődésük

A forrásismeret tanításakor a technikai változásokat (könyvnyomtatás, audiovizuális termékek, elektronikus kiadás stb.) összefüggésbe kell hozni a társadalmi-kulturális változásokkal. Az egyetemes bibliográfiai ellenőrzés hatáskörébe nem tartozó dokumentumtípusoknak is fontos, mellőzhetetlen szerepük van. Tanulmányozni kell a használók, a

McKEE, B.: Sources; range, variety and development

In studying and teaching the nature of library sources, focus should not be limited to technological development (printing, audiovisual products, electronic publication etc.) but should include socio-cultural implications and environment. Document types that are not subject to bibliographic control

rendszerek és a források közötti komplex kölcsönhatás mindegyik elemét. Meg kell vizsgálni az új technikának a forrás fogalomra gyakorolt hatását. A képzés fontos része a szakmai gyakorlat. A Birminghami Műszaki Egyetemen a könyvtári-informatikai képzés 4 évig tart, s a harmadik évet teljes egészében egy valóságos könyvtárban, ill. tájékoztatási intézményben töltik a hallgatók. Ez a megoldás azt eredményezi, hogy a kikerülő hallgatók az elmélyült elméleti tudás mellett kiváló gyakorlati érzékkel is rendelkeznek.

* * *

* * *

play also decisive role. All elements of the complex interaction between users, systems and sources should be studied. The impact of new technology on the concept of "source" must also be considered. An important part of training is conducted in a real working environment. In the Birmingham Polytechnic, the degree course in Librarianship and Information Studies is four years in duration with the third year spent entirely in the job in a library or information centre. This mix of study synthesizing theory and practice produces graduates with good theoretical understanding and strong practical skills.

МАККИ, Б.: Источники; их виды и развитие

При изучении предмета об источниках необходимо установить взаимосвязь технического развития (книгопечатание, аудиовизуальные средства, электронное издание и т. д.) и общественно-культурных перемен. Типы документов, не являющихся предметом единого библиографического контроля, имеют важное значение. Необходимо изучить все элементы комплексного взаимодействия потребителей, систем и источников. Необходимо проверить также влияние новой техники. Важным элементом обучения является профессиональная подготовка. В Бирмингемском политехникуме курс подготовки библиотекарей-информатиков длится 4 года, и весь третий курс слушатели обучаются в одной из библиотек или информационных центров. В результате этого выпускники политехникума, кроме углубленной теоретической подготовки, приобретают отличные профессиональные навыки.

McKEE, B.: Die Quellen; ihre Arten und Entwicklung

Beim Unterrichten der Quellenkenntnisse müssen die technischen Änderungen (Buchdruckerei, audiovisuelle Produkte, elektronische Ausgabe usw.) mit den sozialen-kulturellen Änderungen in Zusammenhang gebracht werden. Auch die Dokumententypen, die nicht zum Wirkungskreis der allgemeinen bibliographischen Kontrolle gehören, haben eine wichtige, unerlässliche Rolle. Alle Elemente der komplexen Wechselwirkung zwischen den Benutzern, den Systemen und den Quellen müssen untersucht werden. Die Wirkung der neuen Technik auf das Werk als Begriff ist zu analysieren. Ein wichtiger Teil der Bildung ist das Praktikum. In der technischen Hochschule in Birmingham dauert die Bibliothek-Informatik-Bildung 4 Jahre, und das dritte Jahr verbringen die Studenten voll und ganz in einer richtigen Bibliothek bzw. in einer Informationsstelle. Diese Lösung hat zur Folge, dass die Absolventen neben dem gründlichen theoretischen Wissen auch über einen vorzüglichen praktischen Sinn verfügen.